

## Миле Тодоровски

### НОВ ЦРНЕ ГОРЕ У ИЛЕГАЛНОЈ ШТАМПИ У МАКЕДОНИЈИ 1941—1944. ГОДИНЕ

Комунистичка партија Југославије покренула је и повла југословенске народе у борбу против окупатора са паролом: борба против окупатора и домаћих издајника, за братство и јединство свих народа Југославије и за стварање нове заједнице слободних равноправних народа, Организације КП на националним територијама, у духу ових циљева и задатака, предузеле су конкретне мере за припрему оружаних устанака и за вођење оружане антифашистичке борбе.

Међутим, због услова наметнутих од стране окупатора, не постоји довољна повезаност ослободилачких снага народа Југославије, већ у највећој мјери парцијална повезаност у појединим суседним рејонима. Најкарактеристичније је стање НОВ у Македонији, која се у већем делу периода рата одвија без непосредних контаката и вза са ЦК КПЈ и Врховним штабом НОВ и ПОЈ, а још мање са оружаном борбом осталих народа, осим нешто мало са српским.

Потреба за упознавање македонског народа са борбом осталих југословенских, балканских и народа света била је објективна реалност. Познавање развоја оружане борбе код сваког народа посебно, па и код црногорског, македонског и осталих народа, има морално-политички значај. Осим тога, то има и практични значај, који се највише изражава у сарадњи против заједничког непријатеља, уколико се ради о суседним народима. У условима изолованости једних од других народа са низом демаркационих линија и граница, услови за комуницирање међу народима који нису суседи били су отежани. Због тога, ток ослободилачке борбе, успеси и искуства црногорског народа у борби против окупатора нису долазили до македонског народа у оној мери у којој је било неопходно имати их у виду.

Информације о току народноослободилачког рата у Црној Гори стижу у Македонију индиректним путем. Углавном преко следећих извора: емисија радио-станица „Слободна Југославија“, Москва и Тбилиси, затим преко блитена и других гласила Врховног штаба НОВ и ПОЈ, као и преко материјала штампаног од стране руководства НО борбе у Србији и другим крајевима. У

емисијама радио-станице „Христо Ботев“, „Слободна Бугарска“ и савезничких радио-станица такође се повремено говори и о ослободилачкој борби у Црној Гори.

Карактер информација из различитих извора је различит. Преко „Слободне Југославије“ добијани су конкретни подаци о појединим борбама, месту сукоба, војним снагама, току и исходу борби и последицама и за једну и за другу страну. Радио-коментарима су допуњавани и објашњавани догађаји. Сличне природе су материјали у малом броју штампаних гласила добијених од врховног руководства народноослободилачког покрета Југославије.

Подаци добијени преко радио-станице „Христо Ботев“ су углавном општи, да црногорски народ води борбу против окупатора. Главно тежиште „Христа Ботева“, је да до бугарског народа продре истина да се бугарска војска, у улози Хитлеровог жандарма, бори против ослободилачких снага у Црној Гори. Отуда се мало говори о конкретним моментима, али то је довољно да би се извукао закључак да се у Црној Гори води ослободилачка оружана борба.

Подаци из других извора — Радио-Лондона и других западних радио-станица или из окупаторске штампе иду у супротности. Радио-Лондон углавном до краја 1943. године борбе у Југославији представља као борбу националистичких снага, углавном четника Драже Михаиловића. Због тога је и ПК КПЈ за Македонију захтевао од месних организација КП, које су издавале радио-вести, да узимају као тачне само податке „Слободне Југославије“, Москве и Тбилисија.

Иако су извори били прилично бројни, истина се веома тешко пробијала. Прво, због тога што нису у сваком периоду рата једнако давале информације; друго, што њихов квалитет у зависности од извора није увек био на одређеној висини; треће, недовољна опремљеност техничким средствима и људством ради пријема истих од органа НО покрета у Македонији и затим презентована преко штампе, када се има у виду да је окупатор предузео мере да народ буде упознаван само са оним што му је сервисирала бугарска односно остале пропаганде фашистичких снага.<sup>1</sup>

У Македонији у периоду 1941—1944. године, ПК КПЈ, а затим ЦК КПМ са месним организацијама као и војним органима и јединицама, иако не перманентно, имали су своје технике. Њихова је опрема било углавном један или више радио-апарата илегално чуваних, писаће машине и потребни материјал. У том

<sup>1</sup> Са циљем да спречи информисање народа о току другог светског рата, о успесима, тачније: о неуспесима, као и о злочинима које је вршио окупатор у поробљеним земљама, затим о успесима савезника, — бугарска власт је запечатила све радио-апарате, али тако да је било могуће слушати само једну одређену станицу — Софију или Скопје. Биле су предвиђене врло оштре мере за оне који су слушали радио-станице савезничких земаља.

циљу били су ангажовани посебни људи за слушање радио-вести, за писање, а затим и за њихово објављивање у партијским или војним гласилима. У току ослободилачке борбе у издању организација КПМ и војних јединица излазило је више од 50 листова и часописа (о којима се данас зна), у једном или више бројева, са различитим тиражем. Осим ових, прештамповани су у преводу или у оригиналу „Пролетер“ и други листови руководства НО борбе у Југославији.

Само мали број штампаних гласила ЦК КПМ и Главног штаба НОВ и ПО за Македонију растуран је у целој Македонији (Билтен, а затим Саопштења Главног штаба НОВ и ПО Македоније, часопис „Илинденски пат“ и други). Али су у њима изношени материјали углавном програмског карактера.

Податке о народноослободилачкој борби у Црној Гори дају локални листови — новине и радио-вести месних комитета КПЈ у Македонији („Народен билтен“ — лист МК КП Велес, „Народен глас“ — Прилеп, „Политички листок“ — Кавадар, „Радио-билтен“ — Скопје, „Радио-вести“ — Прилеп, „Радио-вести“ — Ресен и још много других). Њихов се тираж кретао углавном од 100 до 200 примерака, а неких до 400. Њихов је циљ био да задовоље потребе свога краја, а нешто мало и за суседне срезове. За упознавање народа у Македонији и за његово мобилисање веома је значајна чињеница да је до излагања „Илинденског пата“ све што су објављивале илегалне технике имало значаја само у одређеном рејону. Према томе, информације уопште, па и оне о НО покрету у Црној Гори, стизале су до маса у обиму и у зависности од опремљености технике односног месног комитета КПМ и његових снага и могућности да искористи штампу за мобилизацију маса.

У односу на заступљеност НО борбе у Црној Гори у илегалној штампи у Македонији запажају се два периода. Први почиње од лета 1941. па траје до првих месеци 1943. године. Други период је од првих месеци 1943. до краја 1944. године. Основно обележје првог периода јесте то што нема континуитета у информацијама, већ се оне објављују повремено. Разлог томе је што у 1941. није било извора за добијање података, па ни довољно илегалних листова. За 1942. разлог је такође објективне природе, нарочито за другу половину године.

У другом периоду штампа редовно доноси радио-вести и коментаре, а ређе и поједине чланке. Запажа се континуитет у објављивању података о НОБ у Црној Гори. Међутим, територија Македоније још је покривена листовима и радио-билтенима издаваним од стране пет обласних комитета КПМ и војних јединица, тако да и у овим условима одређени рејони остају непокривени штампом, па ни сазнањима о току ослободилачке борбе. То ће се стање побољшати од пролећа 1944. године, када су све рас-

положиве снаге концентрисане на издавање листова и часописа као органа главних руководећих тела НО борбе у Македонији.

Прва сазнања о ослободилачкбј борби Црне Горе пренета су преко директивних писама умножених у више примерака и других докумената. Позивајући месне комитете и чланове КПЈ, нови ПК КПЈ у Македонији у септембру 1941. године обавестио је чланство да је, према Радио-Москви, „број партизана сада већ преко 80 хиљада и снажно расте. Црна Гора је скоро сва очишћена од поробљивача“.<sup>2</sup> Слично је поновљено почетком октобра 1941. Уочи дизања устанка, када је ПК КПЈ за Македонију позвао раднике из Македоније да заузму достојно место уз раднике из Србије, Бугарске, Хрватске, Црне Горе, Грчке и других народа.<sup>3</sup> У лето 1941. године и у штампи месних организација КП, тачније кумановске, саопштене су прве вести о НО покрету Црне Горе. У вези с одржавањем Првог свесловенског конгреса у Москви, на коме је истакнуто право на самоопредељење црногорског и македонског народа, лист „Дедо Иван“ од 15. VIII 1941. донео је следећи коментар: „Јавно пред целим светом, сложено, братски, равноправни једни са другим Руси, Украјинци, Пољаци, Чеси, Хрвати, Црногорци, Срби, Македонци и Бугари дали су реч једни другима да ће се сви сложено борити против немачко-италијанских фашиста.“<sup>4</sup>

И у другом броју „Деде Ивана“ (1. IX 1941) говори се о партизанским борбама у Црној Гори.<sup>5</sup>

Снаге НО покрета у Македонији биле су упознате са окупаторским и четничким терором у Црној Гори. Када у јесен 1943. године окупатор спроводи масовни терор и масакре, Главни штаб НОП-а у Македонији демаскира окупатора и каже: „И тако оно што смо слушали о фашистичким зверствима у братским земљама, Русије, Србије, Црне Горе и осталима, о масовном клању, стрељањима, интернирањима. . . постало је истина и код нас у Македонији“.<sup>6</sup> Имајући у виду терор четника и њихове издајничке улоге, у децембру 1942. године био је упућен позив Македонцима као што је овај: „Македонци, немојте се заваравати туђим пропагандама, не дозволите да вас лажу агенти великобугара, ванчомихајловиста и на крају присталице Драже Михаиловића. Данас више него икада треба да будете са напредним снагама како македонског, тако и осталих народа, будите са партизанима који су највернији синови Македоније, а заједно са партизани-

<sup>2</sup> *Извори за ослободилачката војна и револуција во Македонија, 1941—1945*, том I, кн. прва, Скопје 1968, стр. 40—41.

<sup>3</sup> *До македонскиот народ, Извори за ослободилачката војна*, стр. 46.

<sup>4</sup> *Дедо Иван*, орган МК КПЈ Куманово, год, I, бр. 1 од 15. августа 1941.

<sup>5</sup> *Дедо Иван*, год. I, бр. 2, од 1. IX 1941.

<sup>6</sup> *Дачоноћни фашистички терор у Македонији*, „Билтен на Главниот штаб на Народноослободителните партизански одреди во Македонија“, бр. 1—2, октомври 1942. г.

ма Србије, Босне, Црне Горе. и са Совјетским Савезом, Енглеском и Америком“.<sup>7</sup>

НО борба у Црној Гори коришћена за пропагирање антифашистичке борбе и за мобилизацију прогресивних и антифашистичких снага у Македонији. (То се постиже преко демаскирања окупатора и његових сарадника).

У јануару 1943. године лист „Народен глас“ пренео је чланак „Годишњица народноослободилачке борбе у Југославији“. Ту су дати за то време доста опширни подаци о устанку и борбама у Црној Гори и уједно о противнародној делатности домаћих сарадника окупатора. Осуђена је активност окупатора који је, у немогућности да угуши народноослободилачки покрет, упорно радио на сакупљању домаћих издајника — сепаратиста, официра Драже Михаиловића и других од којих је формирао четничке јединице. Те и такве јединице бориле су се против ослободилачких снага црногорског народа које су се бориле за слободу свога народа.<sup>8</sup> Упркос сарадњи окупатора и домаћих издајника у Црној Гори и у осталим деловима Југославије, у листу се наглашава потреба за прикупљањем свих прогресивних снага у јединствени фронт и на тлу Македоније.

Позивајући македонски народ да се бори за своја национална права, КП у Македонији је осудила краљевску владу у емиграцији која је настављала ранију полттичку непризнавања македонске и црногорске нације. Због тога, борећи се за своја национална права, истиче се и борба црногорског народа који се бори против окупатора, „чиме би се дошло до једног новог уређења на Балкану.“<sup>9</sup>

Од прлећа 1943. до краја 1944. године сазнања о НОБ у Црној Гори, објављивана у штампи у поређењу са претходним периодом квалитетно се разликују. Разлог је у томе што се један део технике обласних комитета и осталих налазио на слободној или полуслободној територији. Оне су имале услова да примају много више информација и да их обликују у листовима и билтенима.

Осим тога, били су створени услови да се објављују листови или радио-вести искључиво са садржином примљеном од радио-станица, а највише од „Слободне Југославије“ Други, пак, листови и часописи били су више оријентисани на објављивање чланака, коментара и прогласа, у којима и борба црногорског народа добија своје место. Све је ово омогућило систематско објављивање више података о неким значајнијим политичким догађајима и ратним сукобима. Највише вести је објављено о Петој о-

<sup>7</sup> Радио билтен, бр. 19 од 11. XII 1942, АМ (Архив Македоније, у даљем тексту: АМ), к. 84, бр. 5321.

<sup>8</sup> Народен глас, весник на НО фронт за Прилеп и Прилепско, бр. 9 од 20. I 1943.

<sup>9</sup> Соншта великосрба, Политички листок, бр. 9 од 10. XII 1942. год.

фанзиве непријатеља, о капитулацији Италије, о борбама у јесен 1943. године и др.

Преносећи вести о догађајима из Пете офанзиве непријатеља, било је наведено да су немачко-италијански окупатори и њихови сарадници предузели нову офанзиву против НОВ и ПОЈ на територији Црне Горе, Санџака, Босне и да се воде незапамћене борбе. Затим, да „у тим борбама окупатор употребљава и авијацију, којом бомбардује не само војне циљеве већ и мирне градове и села као Жабљак, Шавни ки др. Но војска и партизански одреди пружају жестоки отпор непријатељу“, каже се у Радио билтену.<sup>10</sup>

„Месечни преглед војних дејстава“ упознао је прогресивне снаге у Македонији са напорима окупатора да успешно спроведе замишљену офанзиву. О томе се каже: „Поред великих појачања њемачким, италијанским и усташким војскама, послата је и специјална италијанска алпијска дивизија у Црну Гору против једне групе партизана од неколико одреда,<sup>11</sup> опкољене у планинама Црне Горе, са циљем да је уништи. Али храбри партизани, каже се у информацији, одбацили су непријатеља уз тешке губитке у живој снази и техници непријатеља“.<sup>12</sup>

Крајем јуна 1943. године пренета је оцена о исходу Пете офанзиве непријатеља. Планови окупатора да снажном и великом офанзивом у Црној Гори, Херцеговини, Босни и Санџаку ликвидира НО борбу нису се остварили“ Досадашње борбе показују да борци НОВ и ПОЈ могу издржати и најжешће ударце непријатеља“, каже се у коментару.<sup>13</sup>

Један од догађаја ширег значаја који на неки начин сеже и у ослободилачку борбу у Црној Гори, јесте капитулација Италије. У августу и септембру 1943. године на територији Црне Горе воде се тешке борбе. Јединице НОВ и ПОЈ успеле су да разоружају велики број италијанских јединица, и да ослободе велику територију. О тим успесима у месечном „Међународиом политичком прегледу“ за септембар 1943. констатује се да су „црногорски одреди такође разоружали неколико италијанских пукова“.<sup>14</sup>

Пошто су обележни успеси НОВ и ПО у Црној Гори у разоружавању италијанске војске и ослобођењу значајних и крупнијих насеља, јавност у Македонији је упозната и са борбама против немачког окупатора који је настојао да поврати изгубљено капитулацијом Италије. Скоро сваког дана у радио-новинама се говори о дејствовању II корпуса, који води огорчене борбе

<sup>10</sup> Радио билтен, 23. V — 7. VI 1943, АМ, к. 84, бр. 707.

<sup>11</sup> Из неинформисаности или из других разлога речено је да је опкољена једна група партизанских одреда, међутим — ради се о дивизијама.

<sup>12</sup> Месечни преглед за воените дејствија (јуни 1943), АМ, к. 84, бр. 592.

<sup>13</sup> Радио весник, бр. 3, 20. VI 1943, АМ, к. 84, бр. 708.

<sup>14</sup> Међународни политички преглед, септември 1943, АМ, к. 84, бр.

против јаких непријатељских снага. Наводи се, између осталог, да је „раскрсница Матешево више пута прелазила из руке у руку, сад аје (3. XI пала) у рукама НОВ“.<sup>15</sup> О борбама у јесен 1943. године објављивани су и други извештаји, међу којима: „Улцињ, 23. IX 1943. Наше јединице које су заробиле пет стотина официра и војника, заплениле су и пет исправних топова“,<sup>16</sup> или: „у Црној Гори наставља се чишћење територије од Немаца и четника Драже Михаиловића. Ослобођени су градови Улцињ, Петровац, Жабљак, Чево, а Бар је опкољен“.<sup>17</sup>

Илегална штампа доприноси стварању братства и поверења између народа Македоније и Црне Горе, као и са осталим народима. То се нарочито види када у септембру 1943. у западну Македонију стиже група политичких затвореника из албанских затвора. Међу њима је већи број Црногораца. Становништво западне и централне Македоније изразило је повјерење према овим борцима и примило их добро, као своје саборце. То је особито важно када се има у виду окупаторска пропаганда о партизанима уопште, а посебно о српским и црногорским, који су представљани као носиоци старе југословенске власти.

Дневни билтени ВШ НОВ и ПОЈ од новембра 1943. и у наредном периоду преношени су у радио-новинама, у следећој форми и редовно гласе: „Офанзивне операције воде се у Србији, Срему, Црној Гори, Босни“,<sup>18</sup> итд. Или, 17. XI 1943. године у радио-новинама каже се: „У Црној Гори наше јединице су напредовале према граду Подгорици“.<sup>19</sup> На другоме месту се каже: „У Црној Гори је разбијена једна немачка колона и преузето је место Кучи“.<sup>20</sup>

Жесточе борбе које су се водиле у Црној Гори од јесени 1943. па до краја рата, према извештајима Врховног штаба приманих преко радио-станице „Слободна Југославија“, и других радио-станица, широко су коментарисане или, пак, само обележаване концизним информацијама. Али се и преко оваквих извештаја могло пратити ослобађање градова<sup>21</sup> као и масовни прилив људи у јединице НОВ и ПОЈ, без разлика професија и националности.

<sup>15</sup> Радио весник, 3. XI 1943, АМ, к. 84, бр. 750.

<sup>16</sup> Радио весник (без издавача), 25. 9. 1943, АМ, к. 84, бр. 7099. Подаци су узети према томе како су објављени у дневним вестима и другим органима. Због тога је могуће да цифре варирају или да су сасвим погрешне, што је свакако учињено из одређених разлога.

<sup>17</sup> Радио весник (без издавача), од 18. до 23. 9. 1943.

<sup>18</sup> Радио весник, 15. XI 1943, АМ, к. 84, бр. 743.

<sup>19</sup> Извештај Врховног штаба НОВ и ПОЈ, Радио весник, 17. XI 1943, АМ, к. 84, бр. 742.

<sup>20</sup> Радио весник, 21—23. XI 1943, АМ, к. 84, бр. 7103.

<sup>21</sup> У Радио веснику, бр. 1, без издавача и датума, може се видети да се ради о 1943. години. Допис гласи: да су партизани увеличали ослобођену територију са још два града: Шавник и Жабљак. — Радио весник, бр. 1, к. 84, бр. 706.

Борбе ослободилачких снага у Црној Гори против домаћих сарадника врло често су заступљени у илегалној штампи у Македонији. У једном од тих дописа од октобра 1943. каже се: „борбе које се воде у Црној Гори скоро месец дана, још једном доказују издајничку улогу црногорских четника. Они су две године служили италијанским окупаторима. После капитулације Италије они су променили свога господара, ставили су се у службу немачког окупатора“.<sup>22</sup>

Ефикасност борбе македонског народа против окупатора и њени успеси и преко штампе су повезивани са успесима борбе осталих народа, првенствено југословенских. У том смислу наводи се да је непријатељ један — од Словеније до Македоније, а то је немачки фашизам. Према томе, и фронт Словенаца, Хрвата, Црногораца и осталих народа треба да буде јединствен од Македоније до Словеније. То јединство, према часопису „Илинденски пат“, изграђује јединствена НО војска — црногорска, српска, македонска и друга под руководством Тита и Врховног штаба“.<sup>23</sup>

У „Илинденском пату“ истакнута је потреба за јединственостиношћу и братским повезивањем против окупатора, те је због тога македонски народ позван на братску повезаност са осталим народима, а против домаће реакције, у првом реду против четника Драже Михаиловића, Јер, „борба народа Југославије против фашистичких окупатора је борба за њихово истеривање из Југославије. Борба, пак, против Драже Михаиловића је у исто време и борба за ослобођење Југославије и за изграђивање нове Југославије, демократске заједнице братских, слободних и равноправних народа...“.<sup>24</sup>

Заседања АВНОЈ-а, као врхунски догађаји из народноослободилачке борбе, који су били заједнички за све народе и извојевани заједничким снагама, била су предмет извештаја и коментара, као и чланака у више листова и радио-билтена. Указујући на значај I заседања АВНОЈ-а, лист „Востаник“ истиче да су представници Србије, Црне Горе, Санџака и других места крунисали постигнуте успехе одржавајући I заседање АВНОЈ-а.<sup>25</sup>

У мобилизацији народних маса у Македонији свакако најзначајније место заузимају одлуке Другог заседања АВНОЈ-а. У штампи у Македонији најшири публицитет је добила одлука о федеративном уређењу Југославије, што је било од значаја за све југословенске народе, а посебно за македонски и црногорски. Такође, веома значајну улогу за стицање још већег уверења да

<sup>22</sup> Радио весник, 25. X 1943, к. 84, бр. 951.

<sup>23</sup> Киро Миљовски, *Улогата на Дража Михаиловић и македонскиот народноослободителен фронт, Илинденски пат*, орган на НО фронт на Македонија, бр. 1, 2 и 3, јануари-март 1944.

<sup>24</sup> К. Миљовски, *Улогата на Дража Михаиловић*.

<sup>25</sup> *Значението на собраниего во Вихач*, „Востаник“, весник Окружног комитета КПЈ за западну Македонију, бр. 2 од 24. XII 1942.

се неће вратити стара власт имала је једнодушност народа да се краљу забрани повратак у Југослвију.<sup>26</sup>

Приликом формирања политичких организација у Македонији, руководство ослободилачког покрета позива антифашистичке снаге да се организују и боре заједно са осталим народима Југославије. У мобилизацији жена Македоније указује се да је „македонска жена већ стала у редове херојских другарица из Србије, Словеније, Црне Горе и др.“ да би извојевале светлију будућност.<sup>27</sup>

Покретање македонске омладине у борбу против окупатора ослањало се на заједничке борбе српске, црногорске, македонске и остале југословенске омладине против ненародних режима предратне Југославије. А затим, „када је партизански покрет у Србији и Црној Гори постао страх и трепет за фашистичке окупаторе и када је цео свет почео да говори о њему“, каже се у листу „Братство“, „македонска омладина је инспирисана херојским подвизима младе браће. “. <sup>28</sup> На овим и другим примерима позива се македонска омладина да омасови редове партизанских и војних јединица Македоније.

Изграђивање народнодемократске власти у Црној Гори привлачи пажњу руководства ослободилачке борбе у Македонији. У „Нашој хроници“, пошто је дат кратак историјат настајања највишег политичког и државног тела Црне Горе, Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења, оцењују се историјске одлуке Трећег заседања ЦАСНО-а. Наиме, да је ЦАСНО донела одлуку којом се проглашава за највише законодавно извршно тело, чиме је Црна Гора постала равноправни члан демократске и федеративне Југославије.<sup>29</sup>

Као што се види, веома су многобројне сметње у периоду 1941. до 1944. године које су отежавале зближавање наших народа и преношење борбеног и револуционарног искуства у антифашистичкој оружаног ослободилачкој борби. Па ипак, у илегалној штампи у Македонији били су обележени сви значајнији догађаји и епизоде из народноослободилачке борбе црногорског народа. То је македонском народу омогућило да прати борбу црногорског народа и да је својим сопственим учешћем помаже, а једновремено да допринесе реализацији циљева и задатака народноослободилачке борбе народа Југославије.

<sup>26</sup> Д-р Владо Полежиновски, *Слободна Македонија во демократска и федеративна Југославија*, „Братство“, весник I македоноковоске ударне бригаде, бр. 2, 3 и 4, од I. IV 1944.

<sup>27</sup> Веселинка Малинска, *Осми март и участието на македонската жена во Народнослободителната борба*, Илинденски пат, бр. 4, април 1944.

<sup>28</sup> Крсте Црвенковски, *Македонската младина има со што да се гордеј*, Братство, весник I македоноковоске бригаде. . .

<sup>29</sup> *Трего заседание на Црногорското народно преставителство*, „Наша хроника“, повремени информативен лист, издава Поверенство за пропаганда при Президиумот на АСНОМ, год. I, бр. 2, 2. X 1944.

Треба нагласити да су из објективних разлога — због нетачно примљених информација, нетачности у самим информацијама радио-станица, непознавање прилика у Црној Гори и др. — објављиване и нетачне информације. Тачност објављених информација није провјеравана, јер није била битна за овај период. Али, битно је то како су оне интерпретиране, како се с њима политички дејствовало на прикупљање снага и њихову мобилизацију у народноослободилачком покрету.

Илегална штампа у Македонији допринела је, на примерима оружане борбе у Црној Гори, мобилизацији напредних снага у НО покрет у Македонији. Такође је допринос штампе што се код прогресивних снага и ширих слојева у Македонији створила представа о томе да Црна Гора представља синоним перманентног борилишта против окупатора.